

छार्का ताडसोड गाउँपालिकाको स्वास्थ्य तथा सरसफाई नीति २०७८

छार्का ताडसोड गाउँपालिका
कर्णाली प्रदेश, डोल्पा

स्वास्थ्य तथा सरसफाई नीति २०७८

१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले नागरिकको मौलिक हकका रूपमा निःशुल्क आधारभूत र आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाप्राप्त गर्ने र आफ्नो स्वास्थ्योपचारका सम्बन्धमा जानकारी पाउने व्यवस्था गरेको छ । नेपालको संविधान र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ मा लिपिबद्ध स्वास्थ्यसम्बन्धी स्थानीय तहका काम, कर्तव्य र अधिकार, राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति २०७६, स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारका नीति तथा कार्यक्रमहरू, नेपालले गरेका अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरू एवम् गाउँपालिकाभित्रका स्वास्थ्य क्षेत्रका समस्या र चुनौतीहरू, आवश्यकता र प्राथमिकताहरू, उपलब्ध स्रोतसाधनहरू र अवस्थालाई समेत आधार बनाई गाउँपालिकाको स्वास्थ्य प्रणाली विकास, विस्तार र सुधार गर्न छार्का ताडसोड गाउँपालिकाले स्वास्थ्य तथा सरसफाई नीति तर्जुमा गरी जारी गरेको छ ।

२. नीतिगत सन्दर्भ

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको संविधान २०७२ जारी भइ सकेपश्चात् आधारभूत स्वास्थ्य सेवा तथा सरसफाई लगायत स्वास्थ्य सँग सम्बन्धित विभिन्न काम, कर्तव्य तथा अधिकार स्थानीय तहलाई रहेको छ । सीमित स्रोतसाधनको उपलब्धताकै बीचमा छार्का ताडसोड गाउँपालिकाको नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउनुपर्ने अवस्था रहेको छ । राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति २०७६ ले सङ्घीय संरचना अनुसार स्वास्थ्य प्रणालीको विकास र विस्तार गर्ने, गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने, स्वास्थ्य सेवालाई एकीकृत रूपमा विकास गर्ने, स्वास्थ्य क्षेत्रमा सरकारी, निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रबीच सहकारी र साभेदारी प्रवर्द्धन गर्ने लगायतका उद्देश्य र नीति लिएको छ । नेपालको संविधान, कानून र नीतिअनुरूप स्वास्थ्य प्रणालीको विकास र विस्तारका लागि तीन ओटै तहका सरकारबाट प्रयास भइरहेको छ तर त्यसअनुरूप गर्नुपर्ने थुप्रै कामहरू बाँकी छन् । नेपालको स्वास्थ्य क्षेत्रमा उल्लेखनीय उपलब्धिहरू भएका छन् तर सँगसँगै नवीनतम स्वास्थ्य चुनौतीहरू पनि विद्यमान छन् । ती उपलब्धिलाई जोगाउँदै जनस्वास्थ्यका नवीनतम चुनौतीको सामना गर्नु सबैतहका सरकारहरूको दायित्व हो । स्थानीय सरकार गठन भइसकेपश्चात् छार्का ताडसोड गाउँपालिकाले नागरिकलाई सहज र सर्वसुलभ रूपमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउन नियमित स्वास्थ्य कार्यक्रमका साथै नवीनतम प्रयास समेत गर्दै आइरहेको छ । वडासम्म स्वास्थ्य संरचनाको विस्तार तथा गुणस्तरीय सेवा प्रवाहका लागि सङ्घ तथ प्रदेशसँग सहकार्य भइरहेको छ । छार्का ताडसोड गाउँपालिकाले २स्वास्थ्य चौकी, ४आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, १० गाउँघर क्लिनिक, १०खोप क्लिनिक र १८जना महिला स्वास्थ्य स्वयम् सेविकाहरूद्वारा नियमित रूपमा स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गरिरहेका छन् । छार्का ताडसोड गाउँपालिकाले विशेष गरी सेवाबाट वञ्चितकरणमा परेका दुर्गम क्षेत्रका, गरिब, लक्षित उमेरसमूहका, शारीरिक तथा मानसिक रूपमा अशक्तनागरिकहरूमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्रदान गरिँदै आएको छ तापनि सेवाको पहुँचमा असमानता विद्यमान छ ।

छार्का ताडसोड गाउँपालिकावासीका आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्न तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा गरेका उपलब्धिहरूलाई प्रवर्द्धन गर्दै आगामी दिनहरूमा तथ्यमा आधारित योजना निर्माण गर्न आवश्यक धरातल र वैधानिकता प्रदान गर्नका लागिछार्का ताडसोड गाउँपालिकाले स्वास्थ्यको वस्तुस्थिति भल्कने गरी स्वास्थ्य प्रोफाइल समेत तयार गरिँदै छ ।

३. विद्यमान स्थिति:

केही महत्त्वपूर्ण सूचकहरूलाई राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक सूचकसँग तुलना गरी देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ :

सि.नं	सूचकहरू	नेपाल	कर्णालीप्रदेश	डोल्पा	छार्का ताडसोड गाउँपालिका	स्रोत
१	औसत आयु	७०.५		NA	NA	HDI report 2020
२	मानवविकास सूचकाङ्क	०.५८७	०।३७५	NA	NA	HDI report 2020
३	साक्षरताप्रतिशत	६५.९४	६२.७७	NA	NA	HDI report 2020
४	पाँचवर्षमुनिकाबच्चाहरूको मृत्युदर	३९	NA	NA	NA	NDHS 2016
५	शिशु मृत्युदर	३२	NA	NA	NA	NDHS 2016
६	नवजातशिशु मृत्युदर	२१	NA	NA	NA	NDHS 2016
७	मातृ मृत्युदर	२३९	३०१.४	NA	NA	NDHS 2016
८	संस्थागत प्रसूतिको प्रतिशत	५७	८७.१	५६	११.४	NDHS 2016
१०	सबैआधारभूतखोप पाएकाबच्चाहरूको प्रतिशत	७७.८	८८.६	८३.३	१११.८	DHIS-2 2077/78
११	दुई वर्षमुनिकाकमतौल भएकाबच्चाहरूको प्रतिशत	२.९	३.६	१७	०	DHIS-2 2077/78
१२	प्रोटोकलअनुसार पहिलो पटकको गर्भवतीजाँच	६९.०२	९१	५७.६	१४.३	DHIS-2 2077/78
१३	प्रोटोकलअनुसार चौथो पटकको गर्भवतीजाँचप्रतिशत	५५.०४	७६	३४.८	८.६	DHIS-2 2077/78
१४	प्रोटोकलअनुसार तालिमप्राप्तदक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट सुत्केरी गराएको प्रतिशत	६०.०९	६९.६	४८.१	०	DHIS-2 2077/78
१५	परिवार नियोजनको प्रयोगदर	२९.१	४१.६	३०.५	१५.८	DHIS-2 2077/78
१७	बहिरङ्ग सेवालिनहेहरूको प्रतिशत	७७.०१	१०२.७	११५.५	९८.४	DHIS-2 2077/78
१९	नयाँ क्षयरोगी विरामीपत्तालागेको दर (सबै प्रकारका क्षयरोग)१०००००	९४.७	६५.३	६०.८	०	DHIS-2 2077/78
२०	नयाँ कुष्ठरोगी विरामीपत्तालागेको दर १००००	०.७१	०.७	०	०	DHIS-2 2077/78

उल्लेखित सूचकहरूमा समग्रमा नेपालले उल्लेखनीय सफलता हासिल गरिसकेको र स्वास्थ्य क्षेत्रमा मुलुक सकारात्मक बाटोमा अग्रसर भइरहेको देखिएता पनि वर्तमान अवस्था र आवश्यकताका आधारमा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाका लागि गर्नुपर्ने धेरै छ ।

४.समस्या, चुनौती र अवसर

४.१ समस्याहरू

- नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरे अनुरूप गाउँपालिकाभित्र स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक, सर्वसुलभ पहुँच समान किसिमले पुग्न सकेको छैन ।
- स्वास्थ्य संस्थाहरूमा अपर्याप्त भौतिक पूर्वाधार र जनशक्ति, औषधी र उपकरणको अभाव, नसर्ने रोगहरूको बढ्दो भार, कुपोषण, दुर्घटना तथा विपद्जन्य स्वास्थ्य अवस्था, अस्वस्थकर जीवनशैलीका कारण उत्पन्न जनस्वास्थ्यका नयाँ जटिलताहरू बढ्दै जाने लगायतका समस्या विद्यमान छन् ।
- समयानुकूल गाउँपालिकामा केही स्वास्थ्य संस्थाहरूमा दरबन्दी अनुसारका स्वास्थ्यकर्मीहरू पदपूर्ति हुन सकेका छैनन् ।
- औषधी भण्डारण व्यवस्था(स्थान, कोल्डचेन आदि) को अभावजस्ता कारणले गुणस्तरीय औषधीको आपूर्ति, वितरण र उपलब्धता सहज र पहुँच योग्य हुन सकेको छैन ।
- गाउँपालिकामा नसर्ने खालका रोगहरू जस्तै;क्यान्सर, मुटु, मिर्गौला, मधुमेह, कलेजो, फोक्सोको रोग, दाँतको रोग, मानसिक रोगहरू बढ्दै गएको अवस्था छ ।
- गाउँपालिकाभित्र रहेका पिछडिएका, गरिब, असहाय,नागरिकहरूका लागि स्वास्थ्योपचार महँगो पर्न गएको छ । अझ गम्भीर प्रकृतिका रोग लागेमा उपचार महँगो भई परिवार नै गम्भीर आर्थिक जोखिममा परी गरिवीमा जाने वा उपचार सेवाप्राप्त गर्न नसकी घरैमा मृत्युवरण गर्नुपरेको अवस्था पनि विद्यमान छ ।
- गाउँपालिकाका नागरिकहरूमा गरिवी, अशिक्षा, चेतना अभावका कारण कुपोषण, स्वच्छ खानेपानी र सरसफाइको समस्या रहेको छ । जसका कारण वेलावखत भाडापखाला, ज्वरो,छाला रोग, कोभिड-१९जस्ता रोगहरूको महामारी वेलावेला फैलने गरेको छ ।
- उपयुक्त स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुन नसक्नु र समयमा सेवाप्राप्त गर्न जानसमेत कठिनाई भएका कारण नवजातशिशु, बाल स्वास्थ्य तथा मातृस्वास्थ्य जस्ता सेवामापनि अपेक्षित लक्ष्य हासिल हुनसकेको छैन । यसैगरी गाउँपालिकामा मातृ तथा नवजातशिशु र पाँचवर्षमुनिका बालबालिकाको मृत्युदर सरोकारको विषय रहेको छ ।
- गाउँपालिकाका जडीबुटी एवम् आयुर्वेदिक उपचार पद्धतिको उपयुक्त व्यवस्थापन र सदुपयोग पनिहुन सकेको छैन ।
- ज्येष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको स्वास्थ्योपचार, किशोरकिशोरीहरूको यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, विद्यालय जाने उमेरका बालबालिकाको स्वास्थ्य प्रवर्द्धनकालागिउचित स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्था हुन सकेको छैन ।
- स्वास्थ्य क्षेत्रमाभएको लगानीको समुचित सदुपयोग, नागरिकले पाएका स्वास्थ्य सेवा र ऐननियमको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा नियमित र प्रभावकारी अनुगमन हुन सकेको छैन ।
- स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुशासन काऔजारहरू (पारदर्शिता, सामाजिक परिचालन, नागरिक बडापत्र, सार्वजनिक सुनुवाई र नागरिकका गुनासाहरू सुन्ने तौरतरिका) को उचित व्यवस्थापन र समुचित प्रयोग हुन नसकेको अवस्थाले गर्दा आर्थिक अनियमितता, बेरुजु र जनतामा सार्वजनिक स्वास्थ्य सेवाप्रतिको असन्तुष्टि अझै कायम छ ।
- राज्यले सस्तो सुलभ दरमा स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम लागू गरेपनि यस पालिकाभित्रका जनसमुदायले उल्लेखित रूपमा सेवा लिन नसकेको अवस्था विद्यमान रहेको छ।

४.२ चुनौतीहरू

- स्रोतसाधनको सीमितताका कारण आधारभूत स्वास्थ्य सम्बन्धी अधिकारको समुचित व्यवस्था मिलाउन र आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको विस्तार र विकास गरी पहुँचवृद्धि गर्न तथा मातृ र बालमृत्युदर घटाउने कार्य गाउँपालिका परिवेशमा चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।
- कतिपय ठाउँमा परम्परागत धामी, भाँकीप्रति नागरिकहरूमा अभैसम्म रहेको विश्वास र अभ्यासले गर्दा आधुनिक चिकित्सा पद्धति प्रति विश्वास जगाउनुपर्ने चुनौती छ ।
- प्राकृतिक प्रकोप र महामारीका बखत समयमै पर्याप्त औषधी उपकरण पुऱ्याउन र सेवाको पहुँच कम भएका क्षेत्रमा बसोवास गर्ने नागरिकलाई समुचित मूल्यमा औषधी उपलब्ध गराउनु र यसको नियमन गर्नुपर्ने चुनौती छ ।
- नागरिकलाई सुलभ मूल्यमा औषधी उपलब्ध गराउनु र यसको नियमन गर्नुपर्ने चुनौती छ ।
- शिक्षा र चेतनाको स्तर न्यून, सडक, शुद्ध खानेपानीको अपर्याप्तता जस्ता बाधा अड्चनहरूले आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको समुचित व्यवस्था गर्न चुनौतीपूर्ण अवस्था सिर्जना भएको छ ।
- नवजातशिशु, बाल तथा मातृ मृत्युलाई वाञ्छित तहसम्म घटाउनु, बढ्दै गएको नसर्ने रोगको प्रकोप नियन्त्रण गर्नु र कुनै पनि वेला हुनसक्ने स्वास्थ्य सम्बन्धी विपद् व्यवस्थापन तत्काल गर्नु, ज्येष्ठ नागरिक, शारीरिक र मानसिक अपाङ्गता भएका, एकल महिला, खासगरी गरिब, सीमान्तकृत र जोखिममा रहेका समुदायलाई आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र पहुँचयोग्य बनाउने चुनौती विद्यमान छ ।

४.३ अवसरहरू

- संविधानले सङ्घीय शासन प्रणालीमा आधारभूत स्वास्थ्य तथा सरसफाई लगायत स्वास्थ्य सम्बन्धी विभिन्न अधिकार स्थानीय तहमा राखेको तथा आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषयमा नीति, कानून, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनको समेत अधिकार रहेको सन्दर्भमा स्थानीय अवस्था, आवश्यकता र चुनौतीलाई सम्बोधन गर्ने गरी स्वास्थ्य सम्बन्धी योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन गर्ने अवसर छ ।
- गाउँपालिका भित्रका सामाजिक, सांस्कृतिक तथा भौगोलिक विशिष्टताका आधारमा नीति तथा योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- गाउँपालिका सेवाको समानुपातिक वितरण, पहुँच र उपभोग बढाउन स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रसँगको साभेदारीलाई सदुपयोग गर्ने ।
- स्वास्थ्य क्षेत्रमा आधुनिक प्रविधिको पहुँचमा वृद्धि, एकीकृत सूचना प्रणालीलाई सुदृढीकरण गर्ने।

५.निर्देशक सिद्धान्त, भावी सोच, ध्येय, लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू

५.१ निर्देशक सिद्धान्त

- आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा मौलिक अधिकार
- समतामूलक र सामाजिक न्यायमा आधारित स्वास्थ्य सेवा
- सार्वजनिक निजी साभेदारी
- वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतिको संरक्षण, प्रवर्द्धन
- समानता र जवाफदेहिता, नागरिकको सहभागिता
- बहुक्षेत्रीय समन्वय र सहकार्य

५.२ भावी सोच (Vision)

गाउँपालिकाका सबै नागरिक शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र भावनात्मक रूपमा स्वस्थ रही उत्पादनशील र गुणस्तरीय जीवनयापन गर्न सक्षम हुने ।

५.३ ध्येय(Mission)

सङ्घ तथा प्रदेश सरकार, स्वास्थ्य सेवा प्रदायक, सेवाग्राही र सरोकारवालाहरूबीच समन्वय र रणनीतिक सहकार्य गरी नागरिकको स्वस्थ रहन पाउने मौलिक अधिकारको सुनिश्चित गर्ने ।

५.४ लक्ष्य(Goal)

समतामूलक, न्यायसङ्गत तथा जवाफदेही स्वास्थ्य सेवा प्रणालीका माध्यमबाट गाउँपालिकाका सबै नागरिकलाई गुणस्तरीय,स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गरी उपभोगमा वृद्धि गर्ने ।

५.५ उद्देश्यहरू (Objectives)

- (क) गाउँपालिकाका नागरिकलाई संविधान प्रदत्त स्वास्थ्य सम्बन्धी अधिकारको उपभोग गर्न पाउने वातावरण सिर्जना गर्ने,
- (ख) सङ्घीय संरचना अनुरूप गाउँपालिकाका मातहतका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्न सक्ने गरी आवश्यक औषधी, उपकरण, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरू सहितको प्रभावकारी एवम् जवाफदेहीपूर्ण स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको स्थापना गर्ने,
- (ग) स्वस्थ जीवनशैली, सरसफाइ,व्यवहार परिवर्तन र प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवामार्फत गाउँवासीको स्वास्थ्य प्रवर्द्धन गर्ने,
- (घ) स्वास्थ्य क्षेत्रको आवश्यकता पहिचान, योजनातर्जुमा, व्यवस्थापन र अनुगमनमा जनसहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
- (ङ) स्वास्थ्य सेवाप्रवाहमा सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी, क्षेत्रसँग बहुपक्षीय साभेदारी तथा सहकार्य एवम् सामुदायिक सहभागिता प्रवर्द्धन गर्ने ।

६. नीतिहरू

गाउँपालिकाको विशिष्टीकृत भौगोलिक,सामाजिक, सांस्कृतिक तथा स्वास्थ्य सेवाका अन्य समस्या र चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गरी नागरिकहरूलाई गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाप्रदान गर्न गाउँकार्यपालिकाले देहायका नीतिहरू अवलम्बन गरेको छ :

- ६.१ गाउँपालिकाका सबै नागरिकलाई निःशुल्क आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाप्रवाहको सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ६.२ गाउँपालिका भित्र विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवाको पहुँचलाई सहजीकरण गर्न न्यूनतम पूर्वाधारसहितको निदानात्मक सेवाको व्यवस्था तथा विस्तार गरिनेछ ।
- ६.३ सामाजिक, सांस्कृतिक तथा धार्मिक नेतृत्वलाई परिचालन गरी सेवाग्राहीहरूलाई स्वास्थ्य सेवा प्रणालीमा मूलप्रवाहीकरण गर्न उत्प्रेरित गरिनेछ ।
- ६.४ स्वास्थ्य सेवालार्इ सहज, सर्वसुलभ र प्रभावकारी बनाउन गाउँपालिकाभित्र एक अस्पताल तथा जनसङ्ख्या र भूगोलका आधारमा आवश्यक स्वास्थ्य संस्था र केन्द्रहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।
- ६.५ जनस्वास्थ्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नका लागि प्रवर्द्धनात्मक, प्रतीकारात्मक, उपचारात्मक तथा पुनःस्थापनात्मक सेवाको विकास तथा विस्तार गरी स्वास्थ्य सेवालार्इ जनताको सहज पहुँचमा पुऱ्याइने छ ।
- ६.६ स्वास्थ्य क्षेत्रको जनशक्ति व्यवस्थापनलाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ ।

- ६.७ आयुर्वेद लगायतका अन्य वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतिलाई प्रवर्द्धन र व्यवस्थित गरिनेछ ।
- ६.८ स्वास्थ्य सेवा प्रणालीलाई सबल, सक्षम र सुदृढ बनाउन समयानुकूल प्रविधिमैत्री बनाउँदै लगिनेछ ।
- ६.९ स्वास्थ्य सूचना प्रणालीको सुदृढीकरण र स्वास्थ्य अनुसन्धान प्रवर्द्धन गर्दै साेवाट प्राप्त निष्कर्षका आधारमा स्वास्थ्य क्षेत्रको नीति, रणनीति र योजनानिर्माण गरिनेछ ।
- ६.१० स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउँदै सीमान्तकृत र वञ्चितमा परेका नागरिकको स्वास्थ्योपचारमा पर्ने व्यक्तिगत व्ययभार कम गरिनेछ ।
- ६.११ सरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी समन्वय, सहकार्य, अनुगमन तथा नियमन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- ६.१२ कीटजन्य, सङ्क्रामक लगायतका रोगहरूको रोकथाम, नियन्त्रण, निवारण र महामारी नियन्त्रण तथा विपद्व्यवस्थापनका लागि साभेदारहरूसँगको समन्वयमा योजना बनाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- ६.१३ स्वास्थ्य क्षेत्रमा गाउँपालिकाको लगानी वृद्धि गर्दै सङ्घ, प्रदेश तथा अन्य क्षेत्रको लगानीलाई व्यवस्थित गरी स्वास्थ्य सेवामा जनताले व्यक्तिगत खर्च गर्नुपर्ने अवस्थालाई न्यूनीकरण गर्दै लगिनेछ ।
- ६.१४ स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्दै स्वास्थ्य सेवालालाई जनमुखी एवम् परिणाममुखी बनाउँदै लगिनेछ ।
- ६.१५ स्थानीय स्तरमा उत्पादनहुने (रैथाने)खाद्यवस्तुलाई प्रवर्द्धन गर्दै गाउँपालिकावासीको पोषण अवस्था सुधार गर्न गुणस्तरीय, स्वास्थ्यवर्द्धक र पौष्टिक खानाको पहुँच र उपभोगमा वृद्धि गरिनेछ ।
- ६.१६ स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत कर्मचारीहरूको कार्य सम्पादन मूल्याङ्कनको आधारमा प्रोत्साहन भत्ता प्रदान गरिने छ ।
- ६.१७ फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापन, वातावरणीय स्वास्थ्य सरसफाइ प्रवर्द्धन गरी जनस्वास्थ्यमा पर्ने प्रतिकूल असरहरूलाई न्यूनीकरण गर्दै लगिनेछ ।
- ६.१८ जनसाङ्ख्यिक स्थिति र वितरणका आधारमा स्वास्थ्य सेवा र कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिनेछ ।

७. नीति अन्तर्गतका रणनीतिहरू:

नीति ७.१ गाउँपालिकाका सबै नागरिकलाई निःशुल्क आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाप्रवाहको सुनिश्चित गरिनेछ ।

- ७.१.१ सम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट निःशुल्क आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाहरूप्रभावकारी रूपमा उपलब्ध गराइने छ ।
- ७.१.२ जोखिममा रहेका बस्ती पहिचान तथा नक्साङ्कन गरी भूगोल र जनघनत्वका आधारमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाप्रदान गर्न स्वास्थ्य संस्थाहरू स्थापना तथा विस्तार गरिनेछ ।
- ७.१.३ गाउँपालिका र स्वास्थ्य संस्थाको सहकार्यमा निःशुल्क स्वास्थ्य कार्यक्रम, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, स्वास्थ्य बीमा एवम् सामाजिक स्वास्थ्य सुरक्षाका सेवाहरूलाई सामञ्जस्यपूर्ण ढङ्गले सञ्चालन गर्न कार्य योजना बनाई लागू गरिनेछ ।
- ७.१.४ सङ्घ तथा प्रदेशसँग समन्वय गरी आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाप्रदान गर्न न्यूनतम मापदण्डअनुसारको एम्बुलेन्स सेवासहित प्रेषण प्रणाली सुदृढ गरिनेछ ।
- ७.१.५. सङ्घ, प्रदेशद्वारा सञ्चालित सरकारी स्वास्थ्य संस्था तथा निजी तथा गैरसरकारी स्वास्थ्य संस्थाको साभेदारी र सहकार्यमा आधारभूत लगायतका स्वास्थ्य सेवापुऱ्याउने व्यवस्था गरिनेछ ।
- ७.१.६. सम्पूर्ण स्वास्थ्य सेवाहरूलाई किशोर किशोरी मैत्री, बालमैत्री, अपाङ्ग मैत्री र वृद्धवृद्धा मैत्री बनाइने छ ।

नीति ७.२ गाउँपालिका भित्र विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवाको पहुँचलाई सहजीकरण गर्न न्यूनतम पूर्वाधार सहितको निदानात्मक सेवाको व्यवस्था तथा विस्तार गरिनेछ ।

- ७.२.१ सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी गाउँपालिकामा १५ शैयाको अस्पताल स्थापना गरिनेछ ।
- ७.२.२ गाउँपालिकाभित्रका साविकका स्वास्थ्य संस्थाहरू स्तरोन्नति गर्न विशेषज्ञ सेवा विस्तार गरी निदान तथा उपचार पद्धति सुदृढ गरिनेछ ।
- ७.२.३ नाक,कान,घाँटी,दन्त,मानसिक र नेत्र चिकित्सालाई विस्तार गरी उपचार गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- ७.२.४ गाउँपालिकाका ग्रामीण भेगमा समय समयमा विशेषज्ञ स्वास्थ्यशिविरहरू नियमित रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
- ७.२.४ हरेक स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रयोगशाला सेवा क्रमशःविस्तार गर्दै लगिनेछ ।

नीति ७.३ सामाजिक, साँस्कृतिक तथा धार्मिक नेतृत्वलाई परिचालन गरी सेवाग्राहीहरूलाई स्वास्थ्य सेवा प्रणालीमा मूलप्रवाहीकरण गर्न उत्प्रेरित गरिनेछ ।

- ७.३.१ सामाजिक, साँस्कृतिक तथा धार्मिक नेतृत्वलाई स्वास्थ्य प्रवर्द्धन, सर्ने तथा नसर्ने रोगकाबारेमा अभिमुखीकरण गर्दै लगिनेछ ।
- ७.३.२ सामाजिक, साँस्कृतिक तथा धार्मिक नेतृत्वलाई उनीहरूले गर्दै आएका सकारात्मक परम्परागत पद्धतिका साथै स्वास्थ्य संस्थामा प्रेषण गर्ने क्रियाकलापलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- ७.३.३ धाँमी,भाँक्री,लामा,गुरु,पुजारी,मौलाना लगायतका सेवाप्रदायकलाई जनस्वास्थ्य अभियानहरूमा सहभागी गराइनेछ ।

नीति ७.४ स्वास्थ्य सेवालाई सहज, सर्वसुलभ र प्रभावकारी बनाउन गाउँपालिकाभित्र एक अस्पताल तथा जनसङ्ख्या र भूगोलका आधारमा आवश्यक स्वास्थ्य संस्था र केन्द्रहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।

- ७.४.१ नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी गाउँपालिकामाकम्तीमा एउटा १५ शैयाको अस्पताल स्थापना गरिनेछ ।
- ७.४.२ आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा जनताको सहजपहुँच बढाउन सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, सहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरू स्थापना गर्ने, औचित्यपूर्ण स्थानान्तरण गर्ने र तिनीहरूमा सेवाको विस्तार गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- ७.४.३ प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाको भौतिक पूर्वाधार, इन्टरनेट सेवा उपकरण, कर्मचारी आवासको राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार क्रमागत रूपमा व्यवस्था गरिनेछ ।
- ७.४.४ प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवा प्रवर्द्धनका लागि नमुना गाउँ, नमुना वडा, नमुना स्वास्थ्य संस्था, नमुना अस्पताल, उत्कृष्ट अभियान सुरुगरी क्रमबद्ध रूपमा विस्तार गरिनेछ ।
- ७.४.५ आपूर्ति व्यवस्थापन प्रणाली विकास गरी औषधी, खोप तथा अन्य स्वास्थ्य सामग्रीहरूको प्रभावकारी सप्लाई चेन व्यवस्थापन गरिनेछ । औषधीको गुणस्तर र मूल्य नियन्त्रण गर्नका लागि मूल्य तोक्नुका साथै नियमित अनुगमन र नियमनको व्यवस्था गरिनेछ ।
- ७.४.६ गाउँपालिकाभित्रका सम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थाहरूमा खानेपानी, बिजुली(वैकल्पिक व्यवस्था सहित), मापदण्डअनुसार फोहोरमैला विसर्जन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ७.५ स्वास्थ्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नका लागि प्रवर्द्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक, तथा पुनःस्थापनात्मक सेवाको विकास तथा विस्तार गरी स्वास्थ्य सेवालाई जनताको सहजपहुँचमा पुऱ्याइने छ ।

- ७.५.१ राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक लक्ष्य अनुसार गाउँपालिकाका हरेक वडाहरूमा हाल सञ्चालित सुरक्षित मातृत्व, बालस्वास्थ्य, पोषणसँग सम्बन्धित कार्यक्रमलाई वडा तथा स्वास्थ्य संस्थसँग समन्वय गरी प्रभावकारी रूपले सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।
- ७.५.२ विद्यालय स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रम(विद्यालयपोषण-दिवाखाजा, जुकाको औषधी वितरण,स्वास्थ्य परीक्षण, किशोरकिशोरी सेवा)सञ्चालन गरिनेछ, र यी कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि विद्यालय नर्स कार्यक्रमलागू गरिनेछ ।
- ७.५.३ मातृमृत्युदर, नवजातशिशु मृत्युदर र बालमृत्युदरजस्ता महत्वपूर्ण सूचकाङ्कहरू माआधारित लक्ष्यहरू तय गरी आवधिक कार्य योजना तयार गरी लागू गरिनेछ ।
- ७.५.४ आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रहरूबाट प्रवाह हुने सेवालालाई वृद्धि गरी सरसफाई प्रवर्द्धन, स्वस्थ व्यवहार प्रवर्धन, तथा स्वास्थ्य प्रदर्शनीका रूपमा विस्तार गरिनेछ ।
- ७.५.५ बर्थिङ सेन्टर तथा प्रसूति केन्द्रहरूलाई रणनीतिक स्थानमा सञ्चालनका लागि मानवस्रोत तथा भौतिक साधन सम्पन्न गराइनेछ । प्रसूति केन्द्रहरूमा आमाघर तथा स्तरअनुसार नवजातशिशु कर्नरको सुविधा उपलब्ध गराइनेछ ।
- ७.५.६ नवजातशिशु तथा बालरोगको एकीकृत व्यवस्थापनलाई सुदृढ गर्दै प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- ७.५.७ सुर्तीजन्यपदार्थ, मादकपदार्थ र अन्य स्वास्थ्यलाई हानि गर्ने वस्तुहरूको उत्पादन तथा किनबेचलाई निरुत्साहित गरी यसको प्रयोगलाई सार्वजनिक संस्था र स्थानमा निषेध गरिनेछ । यस्ता वस्तुको उत्पादन, विक्रीवितरण र प्रयोग नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने कानून बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- ७.५.८ बढ्दो नैराश्य तथा मानसिक रोगलाई न्यूनीकरण गर्न प्राथमिक मानसिक स्वास्थ्य सेवालालाई सबै तहका स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ साथै निश्चित स्थान र समयमा विशेषज्ञ मानसिक स्वास्थ्य सेवा शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
- ७.५.९ Package of Essential non communicable Disease (PEN)कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा लागू गरिनेछ । उच्च रक्तचाप, मधुमेह, मिर्गौला रोग, मुटुरोग अर्बुदरोग, दम, मोटोपना जस्ता नसर्ने रोगहरूको निदान, उपचार र व्यवस्थापन गर्न विशेष एकीकृत अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
- ७.५.१० स्वस्थ जीवनशैली, शारीरिक व्यायाम, उचित खानपान, नियमित स्वास्थ्य परीक्षण जस्ता स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका क्रियाकलापहरू स्वास्थ्य संस्था तथा वडासँग समन्वय गरी नियमित कार्यक्रममा समावेश गरी सञ्चालन गरिनेछ ।
- ७.५.११ गाउँपालिकाका वडाहरूसँग समन्वय गरी हरेक वडा तथा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुग्न नसकेका नागरिकलाई लक्षित गरी सामुदायिक नर्स मार्फत टोल बस्तीमा स्वास्थ्य सेवाप्रवाह गरिनेछ ।
- ७.५.१२ मौसमी बसाईसराई, श्रम बसाईसराईका लागि आधारभूत स्वास्थ्य सेवा घुम्ती स्वास्थ्य क्लिनिकहरू मार्फत प्रदान गरिनेछ ।

नीति७.६ स्वास्थ्य क्षेत्रको जनशक्ति व्यवस्थापनलाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ ।

- ७.६.१ विशेषज्ञ तथा मध्यम स्तरका स्वास्थ्य जनशक्ति व्यवस्थापनका लागि सङ्घीय, प्रदेश सरकार एवम् शिक्षालयसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
- ७.६.३ जवाफदेहीपूर्ण एवम्प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवाप्रवाह गर्न मिश्रित दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पहिचान, उत्पादन, परिचालन गर्न तथा गाउँपालिकाको विशिष्ट अवस्थामा कार्यरत चिकित्सक एवम् स्वास्थ्यकर्मीलाई टिकाउनका लागि प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- ७.६.३ गाउँपालिकाभिन्न कार्यरत स्वास्थ्यकर्मीको स्तरअनुसारको समुचित व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- ७.६.४ स्वास्थ्य जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धिका लागि सेवाकालीन तालिम, पेसागत वृत्तिविकास तथा कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहनलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ ।

७.६.५ आवश्यकता अनुसार स्वास्थ्यकर्मीको प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति७.७ आयुर्वेद लगायतका अन्य वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतिलाई प्रवर्द्धन र व्यवस्थित गरिनेछ ।

- ७.७.१ जडीबुटी, आयुर्वेदिक औषधी तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी विभिन्न स्थानीय परम्परागत ज्ञान-सीप- प्राविधिका बारेमा अध्ययन गरी वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतिको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- ७.७.२ आवश्यकता र औचित्यका आधारमा विभिन्न स्थानमा जडीबुटीको व्यावसायिक खेती, सङ्कलन एवम् भण्डारणमा निजी क्षेत्रलाई सहभागी गराइनेछ ।
- ७.७.३ आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा सेवाप्रदान गर्न आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सालयको स्थापना गरिनेछ ।
- ७.७.४ गाउँपालिकामा आयुर्वेद वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतिको विधिलाई क्रमशः एकद्वार प्रणाली मार्फत सेवाप्रवाह गरिनेछ ।

नीति७.८ स्वास्थ्य सेवा प्रणालीलाई सबल, सक्षम र सुदृढ बनाउन समयानुकूल प्राविधिमैत्री बनाउँदै लगिनेछ ।

- ७.८.१ हटलाइन, टेलिमेडिसिन, सेलिमेडिसिन लगायतका सेवाहरू सञ्चालन गरी सेवालार्इ थप प्रभावकारी बनाइनेछ ।
- ७.८.२ सुलभ फार्मसी सेवाविस्तार गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ र स्वास्थ्य संस्थाहरूमा फार्मसी थप व्यवस्थित गरिनेछ ।
- ७.८.३ गाउँपालिकाभित्रका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा न्यूनतम सेवा मापदण्ड लागू गरी सोही अनुसारको स्वास्थ्य सेवाप्रवाहको सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ७.८.४ गाउँपालिकाको स्वास्थ्य शाखा तथा स्वास्थ्य संस्थाहरूमा इन्टरनेटको पहुँच विस्तार गरी स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट नै Online reporting लाई विस्तार तथा नियमित गरिनेछ ।
- ७.८.५ गाउँपालिकाभित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट प्रवाह गरिने स्वास्थ्य सेवाहरूमा विद्युतीय अभिलेख तथा प्रतिवेदन गर्ने प्रणालीको विकास गर्दै लगिनेछ ।

नीति७.९. स्वास्थ्य सूचना प्रणालीको सुदृढीकरण र स्वास्थ्य अनुसन्धान प्रवर्द्धन गर्दै सोबाट प्राप्त निष्कर्षका आधारमा स्वास्थ्य क्षेत्रको नीति, रणनीति र योजना निर्माण गरिनेछ ।

- ७.९.१ गाउँपालिकाभित्र स्वास्थ्यसम्बन्धी सूचना प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्दै लगिनेछ ।
- ७.९.२ गाउँपालिकाको एकीकृत स्वास्थ्य सूचना प्रणालीमा सूचनाको शुद्धता, समयबद्धता र पूर्णतामानिगरानी गरी गुणस्तरीय बनाइनेछ ।
- ७.९.३ स्वास्थ्य संस्था तथा स्वास्थ्यकर्मी तथा अनुसन्धानकर्तालाई प्रोत्साहित गर्न उत्कृष्ट अनुसन्धानकर्ता एवम् संस्थालाई पुरस्कृत गरिनेछ ।
- ७.९.४ गाउँपालिकामा स्वास्थ्य सूचना प्रणाली तथा अनुसन्धानबाट आएका निष्कर्ष तथा राष्ट्रिय प्रतिबद्धतालाई योजनामा समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- ७.९.५ स्वास्थ्य सूचना प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गरी तथ्यमा आधारित योजना तर्जुमा गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति७.१० स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउँदै सीमान्तकृत र वञ्चितमा परेका नागरिकको स्वास्थ्योपचारमा पर्ने व्यक्तिगत व्ययभार कम गरिनेछ ।

- ७.१०.१ स्वास्थ्यबीमाको दायरा बढाई गाउँपालिकाका सबै नागरिकलाई स्वास्थ्यबीमामा आबद्ध गराइनेछ ।
- ७.१०.२ सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारसँगको समन्वयमा स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाउँदै लगिनेछ ।
- ७.१०.३ अति गरिब, विपन्न तथा समुदायहरूलाई तोकिएको मापदण्ड अनुसार निःशुल्क स्वास्थ्यबीमाको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति७.११ सरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी समन्वय, सहकार्य, अनुगमन तथा नियमन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

- ७.११.१ निजी उपचार प्रदान गर्ने संस्था(एलोपैथिक, आयुर्वेदिक, प्राकृतिकतथाअन्यवैकल्पिक सेवा)निदानात्मक सेवा, प्रयोगशाला सेवा,फार्मेसी, थेरापी सेवाप्रदायक संस्थाहरूका लागि कानून, मापदण्ड, निर्देशिका बनाई सोही अनुसार दर्ता गर्ने, सञ्चालन अनुमति दिने तथा नियमन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- ७.११.२ गाउँपालिकामा एक जना जनस्वास्थ्य निरीक्षकको व्यवस्था गरी स्वास्थ्य प्रवर्द्धन, अनुगमन तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा परिचालन गरिनेछ ।
- ७.११.३ गाउँपालिकाभरिमा सम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थाहरूको नियमन, नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन गर्न निर्देशिका बनाई सोहीअनुसार लागू गरिनेछ ।
- ७.११.४ स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रभावकारी बनाइनुका साथै सहकार्य तथा साभेदारी गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।

नीति७.१२ कीटजन्य, सङ्क्रामक लगायतका रोगहरूको रोकथाम, नियन्त्रण, निवारण र महामारी नियन्त्रण तथा विपद् व्यवस्थापनका लागि साभेदारहरूसँगको समन्वयमा योजना बनाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

- ७.१२.१ गाउँपालिका विपद् व्यवस्थापन पूर्वतयारी योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- ७.१२.२ प्राकृतिक प्रकोप, महामारी र सडक दुर्घटनाजस्ता आकस्मिक स्वास्थ्य सेवालार्ई तत्काल व्यवस्थापन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ र गाउँपालिकाभित्रका रणनीतिक स्थानहरूमा आकस्मिक स्वास्थ्य अवस्थामा आवश्यक पर्ने औषधी, उपकरण तथा अन्य सामग्रीहरू जगेडाका रूपमा राखिनेछ ।
- ७.१२.३ गाउँपालिकातथा वडास्तरीय द्रुत प्रतिकार्य टोली तथा अन्य उद्धार टोलीसँग समन्वय गर्दै आवश्यकता अनुसार परिचालन गरिनेछ ।
- ७.१२.४ आकस्मिक स्वास्थ्य समस्यामा परीसङ्कटमा रहेका (सुत्केरी व्यथा, चोटपटक) को अवस्थामा द्रुत सवारी साधनको माध्यमबाट उद्धार गर्न प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।
- ७.१२.६ सङ्क्रामक रोगहरूको रोकथाम, नियन्त्रण र निवारण गर्ने सम्बन्धी कार्यक्रम कार्यान्वयनको अनुगमन गरी सोको प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
- ७.१२.७ समयमै रोगको पहिचान गर्न नियमित तथा विशेष शिविरहरू मार्फत स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्क्रिनिङ सेवाहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
- ७.१२.८ खोपबाट गर्न सकिने रोगहरूको रोकथाम नियन्त्रण तथा निवारणका लागि निगरानी कार्य गरी गाउँपालिकालार्ई पूर्णखोप सुनिश्चित गाउँपालिका घोषणा गरिनेछ र यसलाई हरेक वर्ष निरन्तरता दिइनेछ ।

नीति७.१३ स्वास्थ्य क्षेत्रमा गाउँपालिकाको लगानी वृद्धि गर्दै सङ्घ, प्रदेश तथा अन्य क्षेत्रको लगानीलाई व्यवस्थित गरी स्वास्थ्य सेवामा जनताले व्यक्तिगत खर्च गर्नुपर्ने अवस्थालार्ई न्यूनीकरण गर्दै लगिनेछ ।

- ७.१३.१ महिनावारी भएका बेला छात्राहरूको विद्यालय उपस्थितिलार्ई निरन्तरता दिन निःशुल्क सेनटिरी प्याड वितरणको व्यवस्था गरिनेछ ।

- ७.१३.२ अपाङ्गहरूका लागि आवश्यकता अनुसारको सहयोगी उपचार व्यवस्था तथा सहयोगी सामग्रीको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- ७.१३.३. प्रेषण प्रणालीलाई व्यवस्थित बनाई उपचारका लागि अन्यत्र प्रेषण भएका बिरामीहरूको सहजीकरण र व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- ७.१३.४ लैङ्गिक हिंसामा परेका, बेवारिसे, ज्येष्ठ नागरिक, अलपत्र अवस्थाका बालबालिका, मानसिक समस्याभई सडकमै रहेका असहायव्यक्तिहरूलाई अल्पकालीन स्वास्थ्य व्यवस्थापन एवम् हेरचाहका लागि निजी-सरकारी सहकार्यमा गाउँपालिका पुनःस्थापना केन्द्र स्थापना एवम् सञ्चालन गरिनेछ ।
- ७.१३.५ सङ्घ तथा प्रदेशसँग समन्वय गरी आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाप्रदान गर्न न्यूनतम मापदण्ड अनुसारको एम्बुलेन्स सेवासहित प्रेषण प्रणाली सुदृढ गरिनेछ ।
- ७.१३.६ गाउँपालिकाको कुल बजेटको कम्तीमा १० प्रतिशत बजेट स्वास्थ्य क्षेत्रका लागि सुनिश्चित गरी सो बजेटमा क्रमशःवृद्धि गरिनेछ ।
- ७.१३.५ अतिगरिब, असहाय, द्वन्द्वपीडित, अन्य लोपोन्मुख जातिलाई गाउँपालिकाले परिचयपत्र प्रदान गरी सम्पूर्ण स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क गरिनेछ ।

नीति ७.१५. स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्दै स्वास्थ्य सेवालार्ई जनमुखी एवम् परिणाममुखी बनाउँदै लगिनेछ ।

- ७.१५.१ स्वास्थ्य सेवाप्रदायक व्यक्ति र संस्थाहरूको सुरक्षाको लागि प्रचलित कानुनी व्यवस्थालार्ई गाउँपालिकाभरि प्रभावकारी रूपमा लागू गरिनेछ ।
- ७.१५.२ स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माणमा हुने ढिलासुस्ती तथा गुणस्तरहीन कार्यलार्ई निरुत्साहित गरिनेछ । स्वास्थ्यकर्मीलार्ई आफ्नो काम, कर्तव्य प्रति जवाफदेही बनाइनेछ ।
- ७.१५.३. स्वास्थ्य सुशासन कायम गर्नका लागि सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ नागरिक बडापत्रको व्यवस्था गरिनुका साथै सेवाप्रवाहमा सेवाग्राहीहरूको गुनासो तथा पृष्ठपोषण सङ्कलन गरी सम्बोधन गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
- ७.१५.४ स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी सङ्घ संस्था तथा दातृनिकायहरूलार्ई जनतामुखी र परिणाममुखी कार्य गर्नका लागि उत्प्रेरित गरिनेछ ।
- ७.१५.६ गाउँपालिका भित्रका नागरिकलार्ई स्वास्थ्यसम्बन्धी सूचनाको हक तथा सेवाग्राहीले उपचार सम्बन्धी जानकारी पाउने हक सुरक्षित गर्न सूचना तथा सञ्चार कार्यलार्ई प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- ७.१५.७ स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन तथा व्यवस्थापन समिति र समितिका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी सशक्त एवम् जिम्मेवार बनाई सेवा सुदृढ गरिनेछ ।

नीति ७.१६ स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने (रैथाने) खाद्यवस्तुलार्ई प्रवर्धन गर्दै गाउँपालिकावासीको पोषण अवस्था सुधार गर्न गुणस्तरीय, स्वास्थ्यवर्द्धक र पौष्टिक खानाको पहुँच र उपभोगमा वृद्धि गरिनेछ ।

- ७.१६.१ खाद्य विविधीकरणमा जोड दिँदै स्थानीय तहसँग समन्वय र सहकार्य गरी पोषण व्यवहार परिवर्तन गर्ने तथा पत्रुखानालार्ई निरुत्साहित गर्ने सम्बन्धी कार्यक्रमहरू नियमित रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
- ७.१६.२ अर्गानिक तथा पोषणयुक्त खाद्यवस्तुको उत्पादन वृद्धि गर्न, हरितगृह तथा प्रत्येक परिवारमा सुधारिएको करेसावारी निर्माण गर्न र खानामा विविधीकरण गरी उपभोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- ७.१६.३ पोषणयुक्त बालपौष्टिक आहार, दिवा खाजा लगायतका अन्य खाद्यपदार्थ उत्पादनका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ, र सोको गुणस्तर कायम गर्ने प्रावधान बनाइनेछ ।
- ७.१६.४ वडा समितिहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी स्थानीय स्तरमा उपलब्ध पौष्टिक तत्वयुक्त खाद्यपदार्थ उपयोग गर्नका लागि उत्प्रेरित गरिनेछ । यस्ता खाद्य पदार्थ प्रशोधन तथा बजारीकरणका लागि साना किसान र व्यवसायी अनुदान कार्यक्रम कृषि शाखा सँग समन्वय गरी सञ्चालन गरिनेछ ।

- ७.१६.५ बहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम, एकीकृत शीघ्र कुपोषण व्यवस्थापन कार्यक्रम लगायत पोषण सम्बन्धी कार्यक्रम विस्तार, परिष्कृत एवम् प्रभावकारी बनाइनेछ । स्वास्थ्य संस्थाहरूसँगको सहकार्यमा पोषण पुनःस्थापना केन्द्रहरू स्थापना गरिनेछ ।
- ७.१६.६ स्थानीयबजारमा खाद्यपदार्थमा मिसावट र अखाद्यपदार्थ नियन्त्रण गरिने छ । स्वस्थ मासु तथा दूध उत्पादन बिक्री वितरणका लागि नियमन गरिनेछ । कुनै पनि तयारी खानेकुराहरूमा अनिवार्य लेबलिङको व्यवस्था गरिनेछ ।
- ७.१६.७ फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन, वातावरणीय स्वास्थ्य सरसफाइ प्रवर्धन गरी जनस्वास्थ्यमा पर्ने प्रतिकूल असरहरूलाई न्यूनीकरण गर्दै लगिनेछ ।

नीति७.१७जनसाङ्ख्यिक स्थिति र वितरणका आधारमा स्वास्थ्य सेवा र कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिनेछ ।

- ७.१७.१ गाउँपालिकाभित्र समुदाय, स्वास्थ्य संस्थातथा सबै विद्यालयहरूमा स्वच्छ खानेपानीको व्यवस्था गरिनेछ ।
- ७.१७.२ समुदायमा वितरण गरिएको खानेपानी तथा व्यावसायिकरूपमा उपलब्ध खानेपानीको निरन्तर गुणस्तर परीक्षण र निगरानी गरिनेछ ।
- ७.१७.३ वडा समितिहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी घर, समुदाय, बजार तथा स्वास्थ्य संस्थाको फोहोरको उचित व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- ७.१७.४ वडा समितिहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी बस्तीहरूमा घरभित्र हुने धुवाँ नियन्त्रण गर्न सफा चुलो अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
- ७.१७.५ वडा समितिहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी खुला दिसामुक्त गाउँपालिकाबाट पूर्ण सरसफाइ युक्त गाउँपालिका बनाइनेछ र सोको दिगोपनको रणनीति तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- ७.१७.६ गाउँपालिकाभित्र खानेपानी, हावा, ध्वनिको गुणस्तरको मापदण्ड निर्धारण , कार्यान्वयन र नियमन गरिनेछ ।
- ७.१७.७ जलवायु परिवर्तन, मौसम परिवर्तन, काम र कार्यस्थलका कारणले स्वास्थ्यमा पर्ने हानिबाट बचाउन सरकारी तथा निजी सबै क्षेत्रहरूसँग समन्वय गरी स्वास्थ्य सचेतना सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- ७.१७.८ स्वास्थ्य संस्था जन्यफोहोर तथा प्लास्टिकजन्य फोहोरको व्यवस्थापन तथा विसर्जन सम्बन्धी मापदण्ड बनाई गाउँपालिका स्तरमा प्रभावकारी रूपमा लागू गरिनेछ ।
- ७.१७ जनसाङ्ख्यिक स्थिति र वितरणका आधारमा स्वास्थ्य सेवा र कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिनेछ ।

८. संस्थागत व्यवस्था

- ८.१ नीति कार्यान्वयनका लागि नेपालको संविधान र सङ्घीय संरचनाअनुरूप यस नीतिले परिकल्पना गरे अनुसार गाउँपालिकाको स्वास्थ्य संरचनालाई नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारसँगको समेत समन्वयमा विकास र विस्तार गरिनेछ । गाउँपालिका स्वास्थ्य प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
- ८.२ गाउँपालिकाको नेतृत्वमा पालिका स्तरमा स्वास्थ्य शाखा, समिति तथा उपसमितिहरू रहनेछन् भने स्वास्थ्य सेवाप्रदायकका रूपमा विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरू हुनेछन् । त्यसैगरी आधारभूत लगायत अन्य स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका लागि गाउँपालिका स्तरमा प्राथमिक अस्पताल स्थापना गरिनेछ, भने प्रत्येक वडामा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरू रहनेछन् । स्वास्थ्य संस्था स्थापना तथा सेवा विस्तारका लागि प्रदेश तथा सङ्घीय सरकारसँग समन्वय एवम् सहकार्य गरिनेछ ।
- ८.३ नीतिले परिकल्पना गरे अनुसार स्वास्थ्य सम्बन्धी आवश्यक ऐन, नियम, मापदण्ड, निर्देशिका, कार्यविधि लगायतका कानुनी दस्तावेज तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ ।
- ८.४ नीतिको विस्तृत कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

८.५ मानव संसाधन विकासका लागि प्रदेश सरकार, प्रदेश लोकसेवा, स्वास्थ्य प्रतिष्ठान वा मेडिकल कलेज र अन्य स्वस्थ जनशक्ति उत्पादन गर्ने निकायहरूसँग समन्वय गरी संस्थागत क्षमता सुदृढ गरिनेछ ।

९. वित्तीय व्यवस्थापन

नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र गाउँपालिकाबाट विनियोजित बजेट, निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रबाट प्राप्त सहयोग तथा साभेदार संस्थाबाट प्राप्त सहयोग यस नीति कार्यान्वयनका प्रमुख वित्तीय स्रोत रहनेछन् । यस नीतिमा रहेका उद्देश्यहरू हासिल गर्न गाउँपालिकाका सबै शाखाहरूको कार्यक्रम तथा बजेटमा तालमेल मिलाई सबै नीतिमा स्वास्थ्यको अवधारणालाई अगाडि ल्याइनेछ । नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको नियमितवार्षिक कार्यक्रम मार्फत यस नीतिले अवलम्बन गरेका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू सम्बोधन गराउन पहल गरिनेछ । यस नीतिको प्राथमिकता अनुसार राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विकास साभेदारहरू, संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय निकायहरू, गैरसरकारी संस्थाहरू र निजी क्षेत्रसँग समेत समन्वय, सहकार्य र साभेदारी गरी आवश्यक स्रोत व्यवस्थापन गर्न पहल गरिनेछ ।

१०. अनुगमन र मूल्याङ्कन

यस नीति कार्यान्वयनका क्रममा अनुगमन गर्ने र अपेक्षित नतिजा र प्रतिफल प्राप्तिको मूल्याङ्कन गर्ने दायित्व कार्यपालिकाको हुनेछ । यसका लागि सामाजिक विकास समिति र शाखाको संयन्त्र र क्षमता विकास गरिनेछ । वडा समितिहरू एवम् अन्य सरोकारवाला निकायसँगको समन्वय र सहकार्यमा सहभागितामूलक अनुगमन प्रक्रिया अवलम्बन गरिनेछ ।

राष्ट्रिय योजना आयोगले तर्जुमा गरेको नतिजामा आधारित अनुगमन मूल्याङ्कन ढाँचा तथा नेपाल सरकारले कार्यान्वयनमा ल्याएको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली समेतलाई मध्यनजर गरी गाउँपालिकाले अनुगमनमूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गर्नेछ । उपयुक्त संयन्त्र निर्माण गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई नियमित, प्रभावकारी र सहज बनाइनेछ । प्रत्येक तीनवर्षमा यस नीतिको समीक्षा गरी आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्दै लगिनेछ ।

११. नीति कार्यान्वयनको कार्ययोजना

नीति कार्यान्वयनका लागि स्वास्थ्य रणनीति, योजना र कार्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयनमा लगिनेछ । स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित आवश्यक कानून तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा नेपालले गरेका प्रतिबद्धताको अधीनमा रही यस नीति कार्यान्वयनको कार्ययोजना बनाइने छ । यही कार्ययोजना अनुसार वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम र बजेट निर्माण कार्यान्वयन गरिनेछ । वार्षिक रूपमा कार्ययोजना कार्यान्वयनको समीक्षा गरी पुनरावलोकन गरिनेछ ।

१२. जोखिम

मौलिक अधिकारका रूपमा स्थापित भएको आधारभूत स्वास्थ्य सेवालालाई सुदृढ एवम् सक्षम स्वास्थ्य प्रणाली मार्फत समतामूलक गुणस्तरीय सेवाप्रदान गर्न आवश्यक पर्ने समन्वय, स्रोत र साधन व्यवस्थापन हुन नसकेमा कार्यान्वयनमा कठिनाई भई यस नीतितथा रणनीतिले अपेक्षा गरेका नतिजाहरू प्राप्तमा जोखिमहुन सक्ने सम्भावना रहेको छ ।